

ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

FEATURES OF LEGAL LIABILITY FOR VIOLATION OF ENVIRONMENTAL LEGISLATION

Кир'янова В.О., курсант IV курсу
факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Матвієнко Є.І., курсант IV курсу
факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Ярошенко А.С., к.ю.н.,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Досліджено особливості юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства України, його центральних елементів (об'єкт і предмет). Відповідальність за порушення екологічного законодавства є дуже важливим складником для забезпечення раціонального природокористування, охорони природних об'єктів та їх відновлення після негативних наслідків. Юридична відповідальність має на меті попередження та припинення екологічних правопорушень і покарання винних. Критерії класифікації екологічних правопорушень (за видами юридичної відповідальності та пов'язаними з ними санкціями, за предметом складу та за об'єктом правопорушення). Основні функції юридичної відповідальності за екологічні правопорушення (превентивно-інформаційна, виховна, компенсаційна та каральна функції). Види покарання, передбачені Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», іншими природоохоронними та природоресурсними законами.

Розгляд питань щодо компенсації, яка нині є досить чітко встановленою теоретично (вартісні, розрахункові, регуляторні, податкові), але на практиці є не повністю зрозумілими. До порушників екологічного законодавства застосовуються адміністративні, дисциплінарні, кримінальні та цивільно-правові стягнення. Застосування цих заходів не звільняє порушників екологічного законодавства від відшкодування збитків після природних катастроф, наслідком яких було забруднення навколишнього середовища та погіршення якості природних ресурсів.

Природні ресурси та вироблені з них продукти, які були незаконно видобуті, підлягають вільному вилученню та конфіскації. Посадові особи та спеціалісти, які порушили вимоги щодо охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища, за рішенням відповідних органів можуть бути позбавлені премії повністю або частково.

Ключові слова: юридична відповідальність, екологічне право, законодавство, навколишнє середовище, санкції, екологічна криза, охорона навколишнього природного середовища.

The peculiarities of legal responsibility for violation of environmental legislation of Ukraine, its central elements, such as the object and the subject, are investigated. Responsibility for violations of environmental legislation is a very important component to ensure the rational use of nature, the protection of natural objects and their restoration after negative consequences. Legal liability is aimed at preventing and ending environmental offenses and punishing those responsible. Criteria for the classification of environmental offenses (by types of legal liability and related sanctions, by subject matter and by object). The main functions of legal responsibility for environmental offenses (preventive-informational, educational, compensatory and punitive functions).

Types of punishment provided by the Law of Ukraine "On Environmental Protection", other environmental and environmental laws. The most common types of liability for violations of environmental legislation. Consideration of compensation issues, which are currently fairly clear in theory (cost, settlement, regulatory, tax), but are in practice not fully understood. Applying administrative, disciplinary, criminal and civil penalties to environmental law offenders. The application of these measures does not exempt violators of the environmental legislation from compensation for damage caused by natural disasters resulting in environmental pollution and deterioration of the quality of natural resources.

Natural resources and products produced therefrom that have been illegally mined are subject to free removal and confiscation. Officials and specialists who have violated the requirements for environmental protection and use of natural resources, environmental protection, at the discretion of the relevant authorities may be deprived of the premiums in whole or in part.

Key words: legal liability, environmental law, legislation, environment, sanctions, environmental crisis, environmental protection.

Юридичну відповідальність розуміють як обов'язок правопорушника зазнати несприятливих наслідків особистісного, майнового або організаційного порядку, які наступають для нього у відповідь на вчинене винне діяння. Кожна галузь права має свої специфічні заходи відповідальності. Так, відповідальність за екологічні правопорушення є одним із основних засобів забезпечення виконання вимог законодавства в сфері захисту довкілля та використання природних ресурсів. Ефективність дії цього засобу багато в чому залежить від органів державної влади, уповноважених здійснювати заходи юридичної відповідальності до порушників екологічного законодавства.

Варто вказати на суттєві зміни, які відбулися в екологічному законодавстві з 2017 року, зокрема, починає стрімко зростати відповідальність за екологічні правопо-

рушення. Згідно з Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі», у 2017 році була посилена відповідальність за учинення певних видів екологічних правопорушень – у п'ять разів збільшена сума штрафів, що знайшло своє відображення у ст.ст. 71, 73, 77, 87, 88, 88-1, 90 Кодексу України про адміністративні правопорушення [1].

Відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» шкода, заподіяна внаслідок порушення екологічного законодавства, має бути компенсована в повному обсязі. Проблема, яка виникає в процесі вирішення питання компенсації, – це визначення її розміру. Екологічна та економічна вартість певних

об'єктів не завжди однакові та можуть змінюватися залежно від різних чинників, які автори розглянуть далі.

Теоретичною основою для вивчення питання юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства стали публікації науковців М.В. Краснова, В.І. Андрейцева, Г.І. Балюк, М.В. Шульги, Н.Р. Кобецької, Н.Д. Красіліча, Н.Р. Малишева, А.І. Бобкова, А.В. Ткаченко. Деякі питання юридичної відповідальності залишаються не розглянутими у повному обсязі. Невирішеним і нечітко сформованим залишається питання компенсації та визначення її розміру. На сьогодні вже повинен бути сформований єдиний нормативно-правовий порядок визначення шкоди щодо кожного екологічного об'єкту, якому було її завдано екологічним правопорушенням.

Метою статті є дослідження питання юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства, вирішення питання щодо компенсації та визначення шляхів удосконалення правового регулювання в зазначеній сфері.

На теперішній час майже вся територія України перебуває в стані глибокого занепаду. Постійне погіршення стану довкілля разом із тяжкою економічною кризою може призвести до трагічних наслідків. Від усіх екологічних чинників залежить успіх всієї економічної реформи, адже, якщо покращити екологічний стан на території України, це значно підвищить рівень туризму. Розрахунки вчених показують, що під час реформи не можна ігнорувати екологічні питання, адже це може призвести до такого стану навколишнього середовища, що для забезпечення придатних умов існування суспільства держава просто не зможе покрити витрати, пов'язані з ліквідацією наслідків екологічних правопорушень.

Екологічне правопорушення – це винна, протиправна, екологічно небезпечна дія, яка посягає на установленний порядок використання природних ресурсів, охорону навколишнього природного середовища та порушує екологічні і пов'язані з ними інші права людини, вимоги екологічної безпеки [2]. Відповідальність – це санкція за правопорушення, але санкція не завжди означає відповідальність. Коли, наприклад, майно вилучається з чужого незаконного володіння в примусовому порядку, тоді санкція є наслідком правопорушення. Відповідальність – не просто санкція за правопорушення, а така санкція, яка тягне за собою певні позбавлення майнового або особистого характеру [3].

Суб'єктами екологічних правопорушень можуть бути правоздатні і дієздатні, фізичні та юридичні особи, які під час вчинення злочину могли усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Суб'єктивними ознаками є вина, необережність, умисел або екологічний ризик власників об'єктів екологічної небезпеки. Також до складу екологічного правопорушення обов'язково входить предмет та екологічні прававі відносини. Головними об'єктами посягання є навколишнє середовище (певні природні умови життєдіяльності), життя і здоров'я людини.

До об'єктивних ознак екологічного правопорушення можна віднести дії чи бездіяльність, які призводять до протиправного порушення екологічних вимог. Ці правопорушення мають тільки екологічну спрямованість і призводять до екологічної небезпеки, несуть за собою майнову і моральну шкоду відповідному власнику або користувачу, природним ресурсам, життю та здоров'ю суспільства.

Автори розглядають усі види юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства. За Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», іншими природоохоронними та природо-ресурсними законами встановлено дисциплінарну, адміністративну, цивільну і кримінальну відповідальність.

Так, дисциплінарна відповідальність є відповідальністю працівника перед роботодавцем або уповноваже-

ною ним особою за невиконання або неналежне виконання своїх трудових обов'язків. Таким чином, щодо працівників, до посадових обов'язків яких віднесено виконання тих чи інших функцій в екологічній сфері, за їх невиконання може бути застосовано дисциплінарну екологічну відповідальність. Наприклад, за результатами перевірки підприємства, установи, організації органами екологічного управління, які виявили порушення, роботодавець має право застосувати дисциплінарні стягнення з працівників, з вини яких відбулися вказані порушення. Накладення дисциплінарних стягнень може мати місце у випадку порушення працівниками правил щодо зберігання, складування небезпечних речовин, поводження з відходами, недотримання екологічних вимог у їх діяльності [2].

Крім дисциплінарної відповідальності, працівник може понести матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну підприємству, установі та організації. Така шкода компенсується працівником за заподіяну шкоду вказаним вище установам незалежно від притягнення працівника до дисциплінарної, адміністративної чи кримінальної відповідальності. Як правило, ця сума не перевищує середнього місячного заробітку працівника. Цей варіант автори розглядають як обмежену матеріальну відповідальність, але трудовим законодавством також передбачену і повну матеріальну відповідальність (наприклад, працівник перебував у нетверезому стані, наркотичному сп'янінні).

Автори розглядають, як вирішується питання компенсації. Для цього потрібно з'ясувати, що таке реальні збитки, упущена вигода та зрозуміти різницю між економічною та екологічною шкодою. Реальні збитки виражаються у затратах, які були використані під час ліквідації наслідків протиправних дій або бездіяльності, витрати на відновлення природного об'єкту або приведення об'єкту у першопочатковий стан. Упущена вигода – безприбуткове використання природних об'єктів з господарською метою, які могли бути отримані, якби не було вчинено екологічне правопорушення.

Економічна шкода завдається конкретним природним об'єктам: землям, надрам, водам, лісам, рослинному чи тваринному світу, природно-заповідному фонду, виключній (морській) економічній зоні і носить матеріалізований характер у формі їх погіршення, знищення, загибелі, присвоєння, викрадення. Екологічна шкода безпосередньо пов'язана із завданням збитків якості природного середовища. Особливості екологічної шкоди є втрата якості природного середовища та вплив на закономірності функціонування екосистем [4].

Внаслідок екологічних правопорушень потрібно відшкодовувати шкоду та завдані збитки. Цей процес реалізується при застосуванні цивільно-правової (майнової) відповідальності. Така шкода зазвичай викликана порушенням чужих прав і чужих благ. Усі загальні засади застосування цивільно-правової відповідальності можна переглянути в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» («Особливості застосування цивільної відповідальності»), в якому передбачено компенсацію за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

Основною проблемою, з якою можна зіткнутися в процесі компенсації, є проблема визначення її розміру. Саме тому автори зазначають, що таке економічна та екологічна шкода, адже оцінка вартості не завжди збігається та має диференційований характер залежно від регіону, природно-кліматичних умов, характеру економічних відносин, які є домінуючими на певній території. Важливим також є попит і пропозиція.

Якщо розглядати праці інших науковців, то можна з упевненістю сказати, що в екологічній системі є цілий перелік, який сформовано для обчислення шкоди, яка була

заподіяна екологічним правопорушенням. Тому виокремлюють такі головні способи: розрахунковий, витратний, нормативний, таксовий, але це тільки в теорії, адже на практиці не можливо встановити точну ціну для ліквідації наслідків і відновлення природних об'єктів.

Розрахунковий спосіб – розмір екологічної шкоди, який визначається за спеціальними формулами, що містяться в методиках, затверджених державними органами, наприклад Методика визначення розміру шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства у редакції Наказу Міністерства природи України від 4 квітня 2007 року № 149, Методика визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 25 липня 2007 року № 963 [5].

Витратний спосіб визначається за кількістю коштів, які потрібні для відновлення попереднього стану природного об'єкту [6].

Таксовий спосіб – розмір екологічної шкоди, який визначається шляхом встановлення урядом чи іншими уповноваженими державними органами фіксованого розміру відповідальності (такс) за заподіяння екологічної шкоди залежно від її розміру, наприклад 500 гривень за 1 кг сміття, що скидається у море (Постанова Кабінету Міністрів України від 3 липня 1995 року № 484), 250 гривень за одного вбитого голуба (Наказ Міністерства природи і Державного комітету лісового господарства від 18 липня 2007 року № 332/262) [7].

Нормативний спосіб обчислення шкоди застосовується у випадку порушення екологічного законодавства, підвищених (крапних) сум за природокористування порівняно зі сплатою екологічного податку. У цьому випадку за основу беруться встановлені законодавством розміри зборів, і застосовуються відповідні коефіцієнти. Так, Податковим кодексом України чітко регламентовано питання обрахування та сплати збору за спеціальне використання води, визначено коло його платників, а також його ставки. Цим же кодексом передбачено, що у разі відсутності у водокористувача дозволу на спеціальне водокористування зі встановленими в ньому лімітами або понадлімітного використання води, збір обчислюється і сплачується у п'ятикратному розмірі [4].

Автори вважають, що в Україні зараз дуже складна екологічна ситуація, тому всі природоохоронні об'єкти повинні підпадати під особливий контроль. Ми повинні зробити все для захисту нашого краю та природи, тому природні об'єкти, які потрапили під вплив такого негативного явища, як економічне правопорушення, повинні бути повністю оновлені до їх початкового стану. Саме тому потрібно отримати компенсацію, але при цьому слід установити повну ціну, яка буде покривати всі витрати для повного оновлення, а не їх частину, як це завжди відбувається. Суб'єкт екологічного правопорушення повинен не тільки виплатити повну компенсацію, а й зробити певний внесок у покращення екологічної ситуації на інших природних об'єктах, брати безпосередню участь у їх відтворенні. Якщо б така ідея була реалізована на практиці та закріплена відповідним нормативно-правовим актом, то екологічний стан нашої країни покращився б, а екологічних правопорушень стало б менше.

Існують різні види екологічної шкоди:

- 1) антропогенна шкода, результатом якої є негативна діяльність людини;
- 2) фізична шкода, результатом якої є шкода, заподіяна негативним впливом забруднення на здоров'я населення;
- 3) генетична шкода, результатом якої є негативний вплив на стан здоров'я майбутнього покоління.

Також існує адміністративна відповідальність, яка застосовується уповноваженими органами й посадовими особами у вигляді адміністративних стягнень до суб'єктів, винних у вчиненні адміністративного проступку в галузі охорони навколишнього природного середовища, природокористування. Ця відповідальність є оперативним засобом реагування на екологічні правопорушення, для її застосування не вимагається підрахунку збитків. Адміністративні екологічні правопорушення визначені у гл. 7 Кодексу України про адміністративні правопорушення [8].

Кримінальна відповідальність за екологічні злочини – це найсуворіший вид відповідальності. Він конкретизується у р. 8 Кримінального кодексу України і за окремими статтями передбачає до 10–12 років позбавлення волі. Наприклад, умисне знищення або пошкодження території, взятих під охорону держави та об'єктів природно-заповідного фонду, вчинені шляхом підпалу або іншим загально небезпечним способом, якщо це спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки. Кримінальне покарання застосовується до осіб, які здійснили правопорушення з високим рівнем екологічного ризику і небезпеки для навколишнього природного середовища, життя і здоров'я людей, якщо завдано шкоди довіллію у особливо великих розмірах [9].

Висновки. На сьогодні в Україні дуже складна екологічна ситуація, яку потрібно вирішувати. Екологічні правопорушення роблять екологію в Україні ще гіршою. Тому на території нашої країни встановлено відповідальність суб'єктів екологічних правопорушень за пошкодження та знищення природних об'єктів.

Можна з упевненістю сказати, що в Україні існують такі види відповідальності: дисциплінарна, цивільно-правова, адміністративна та кримінальна. Авторів цікавила цивільно-правова відповідальність, а саме компенсація за екологічні правопорушення. Засади компенсації базуються на конституційних положеннях, які гарантують непорушність природних ресурсів, право на безпечне для життя та здоров'я довкілля, відшкодування шкоди при порушенні екологічного законодавства та інших прав екологічного характеру.

Юридична відповідальність за порушення екологічного законодавства не є досконалим і повністю завершеним інститутом. Він потребує всебічного наукового дослідження та правового удосконалення, наукового обґрунтування, встановлення його на одному рівні з провідними проблемами держави, тому що завдання шкоди природі майже те ж саме, що й убивство, адже через погану екологію помирає все більше людей, народжуються покоління з різними вадами, хронічними та тяжкими хворобами.

Погана екологія не тільки в нашій державі, багато країн по всій планеті переживають її негативні наслідки, адже «своїм байдужим ставленням та екологічними правопорушеннями ми запускаємо бомбу уповільненої дії, і тільки ми зможемо її знешкодити або опинимось під її страшною дією».

ЛІТЕРАТУРА

1. Юридична відповідальність за екологічні правопорушення. URL: <http://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/yuridichna-vidpovidalnist-za-ekologichni-pravororushennya.html> (дата звернення: 09.11.2019).
2. Сарапіна М.В. Забезпечення екологічної безпеки : курс лекцій. Укладач: М.В. Сарапіна. Х. : НУЦЗУ, 2015. 195 с.
3. Резворович К.Р., Юнін О.С., Круглова О.О. та ін. Реформування цивільного права в умовах євроінтеграції : навч. посіб. Дніпро : Видавель К.О. Біла, 2019. 180 с.

4. Навчальні матеріали онлайн 2010–2019. Особливості юридичної відповідальності в екологічному законодавстві. URL: https://pidruchniki.com/1098052155696/pravo/osoblivosti_yuridichnoyi_vidpovidalnosti_ekologichnomu_zakonodavstvi (дата звернення: 12.11.2019).
5. Особливості відшкодування шкоди, заподіяної природному середовищу: співвідношення економічного збитку й екологічної шкоди. URL: <http://jurisprudence-konspect.org/?content=3633> (дата звернення: 12.11.2019).
6. Цивільно-правова відповідальність за екологічні делікти. URL: <https://studfile.net/preview/5474090/page:22/> (дата звернення: 15.11.2019 року).
7. Особливості цивільно-правової відповідальності за екологічні правопорушення. URL: https://studopedia.su/17_85629_osoblivosti-tsivilno-pravovoi-vidpovidalnosti-za-ekologichni-pravororushennya.html (дата звернення: 16.11.2019).
8. Адміністративна відповідальність за екологічні правопорушення. URL: <http://textbooks.net.ua/content/view/1977/26/> (дата звернення: 18.11.2019).
9. Відповідальність за порушення екологічного законодавства. URL: <http://ecolog-ua.com/articles/vidpovidalnist-za-porushennya-ekologichnogo-zakonodavstva-2017> (дата звернення: 12.11.2019).